

Prof. dr. Adib ĐOZIĆ,

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

BOSNACID I ZLOČIN GENOCIDA U SREBRENICI

-Skica za razumijevanje zločina sociocida-

„Genocid prevazilazi samo zlo uništenja ljudi“ (K. Doubt)

Apstrakt: *Pored, neosporne činjenice, da je jula mjeseca 1995. godine u Srebrenici izvršen zločin genocida nad etničkom grupom Bošnjaka, od strane vojske i policije Republike Srpske, istovremeno taj zločin bio je i konkretan oblik sociocida, zločina nad bosanskohercegovačkim društvom, Bosnacid. Znanstvenoj javnosti nedovoljno je poznata neosporna, historijska činjenica, da je od samog početka formiranja nacionalnih pokreta i nacionalnih država na Balkanu, kontinuirano, od istih tih političkih subjekata, vršen zločin nad bosanskohercegovačkim društvom, ubijana je i rušena njegova multilateralna esencija. Bosni susjedni, velikodržavni, nacionalistički, projekti, zasnovani na ideološkoj matrici nacija-država, činili su osnovnu pokretačku snagu političkim elitama, političkim strankama, vladama, armijama i državama da izvrše, s vremena na vrijeme, zločin genocida nad Bošnjacima, što je istovremeno značilo i zločin nad bosanskohercegovačkim društvom i državom. To je posebna vrsta zločinačkog ubistva, neprihvatljiva ljudskom humanumu, ubistva globalne društvene grupe kao takve, ubistva njezine esencijalne, multilateralne sadržajnosti, koja prevazilazi zločin genocida kao zločina koji uništava ljude. Ta vrsta zločina je sociocid, u našem slučaju označavamo ga kao Bosnacid. Genocid u Srebrenici, iako se može posmatrati kao pojedinačna pojavnost genocida, u svojoj esencijalno-fenomenološkoj suštini on to nije, nego naprotiv, jeste zločin Bosnacida, kao konkretnog oblika sociocida.*

Ključne riječi: *sociocid, Bosnacid, genocid, bosanskohercegovačko društvo.*

UVOD

Na sve izazove znanstvenog razumjevanja genocida u Srebrenici, do danas, nisu dati cjeloviti i potpuni odgovori. U znanosti, da ne govorimo o

ideološko-političkoj praksi, još uvijek vladaju namjerna, nekad perfidno prikrivena, a često i otvorena dezavuiranja i iskrivljivanja činjenica. Raznovrsna nasilja i zločini, pa i zločin genocida, nad bosanskohercegovačkim čovjekom i bosanskohercegovačkim društvom, te zločin genocida nad Bošnjacima u Srebrenici počinjen jula 1995. godine, ukazuju na potrebu da se teorijsko-znanstvenim metodama razsvijetle uzroci, ciljevi, svrha, namjera, karakter i drugi aspekti genocida u Srebrenici, ali i genocida kao zločinačke radnje uopće. Iako se može objasniti, razumjeti i „uklopiti“ u jedan od konvencionalnih pojmova tradicionalne teorije genocida kao što su: ratni zločin, zločin protiv civilnog stanovništva, masovno ubistvo, genocidni masakr, genocid, kulturocid, etnocid, homocid i dr., genocid u Srebrenici neophodno je sagledati i u širem teorijsko-metodološkom smislu, jer uistinu, po okrutnosti, brutalnosti, perfidnosti skrivanja i poricanja, tehnologiji, vremenu događanja (kraj 20. stoljeća), međunarodnoj zaštiti „zaštićene“ zone Srebrenica, ovaj genocid prevazilazi pojedinačnu genocidu pojavnost i nije bio krajnji cilj nalogodavaca i projektanata genocida. Naprotiv, genocid u Srebrenici bio je, nažalost, samo sredstvo sveobuhvatnijeg cilja rušitelja Bosne, njezinog društva i države, zločin Bosnacida. U ovom radu ćemo ukazati na činjenicu da je genocid u Srebrenici, istovremeno i zločin Bosnacida, odnosno, samo jedan od upečatljivijih primjera kontinuiranog genocidnog zločina prema bosanskom društvu.¹

SRPSKI NACIONALNI MESIJANIZAM I GENOCID U SREBRENICI

Oslobodimo li znanstvenu spoznaju od ideoloških ortodoksija, vidjećemo da je genocid u Srebrenici djelo izvanbosanskih političko-ideoloških i vojnih subjekata. Da bi ova tvrdnja dobila znanstvenu verifikaciju, genocid u Srebrenici je neophodno razumjevati, upravo, kao konkretan primjer sociocida. Kao takav oblik zločina on prevazilazi tradicionalnu definiciju genocida,² koja

¹ U daljem tekstu, u pojedinim slučajevima, složenicu bosanskohercegovačko društvo označavat ćemo sintagmom „bosansko društvo“, iz razloga što se milenijska sadržajnost Bosne i Hercegovine i imenom i sadržajem sve do 1878. godine nazivala bosanskim imenom. Dvoimeni naziv za jedinstveno bosansko društvo, jedinstvenu bosansku kulturu i tradiciju, jedinstvenu bosansku državu, uvodi se tek okupacijom Austro-Ugarske monarhije 1878. godine.

² U članu 2 Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih Nacija 11.12. 1948. godine, genocidom se označava svako djelo *počinjeno s namjerom da se potpuno ili djelimično uništi jedna nacionaln, etnička, rasna ili vjerska skupina:*

a) ubojstvo članova skupine;

b) nanošenje teške ili duševne povrede članovima skupine;

c) namjerno podvrgavanje skupine takvim uvjetima života koji bi trebali dovesti do njezina potpunogaa ili djelimičnog uništenja;

genocid razumjeva kao masovno ubistvo etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve. Klasična definicija genocida, ne razmatra širi, društveni kontekst negativnih posljedica ubistva jedne etničke grupe u multilateralnom društvu kakvo je, upravo, bosansko. Genocidno ubistvo jedne etničke grupe u multietničkom društvu, istovremeno, u širem društvenom kontekstu, znači ubistvo tog društva kao takvog, kao društvene činjenice sui generis, u Durkheimovom smislu riječi, shvaćene.

Na manjkavosti tradicionalne definicije genocida ukazuju mnogi autori.³ Manjkavosti tradicionalne teorije genocida odnose se, upravo, na izostavljanje političkih grupa i institucija kao subjekata (izvršilaca) genocida, ali i izostavljanje društva (globalne društvene grupe) kao predmeta genocida. Genocid, promatran iz sociološke perspektive, jeste društvena pojava, i prije svega, je uzrokavan društvenim faktorima. Iz ovog stava proizilazi nekoliko pitanja: Koji su društveni, (primarni i sekundarni) uzroci genocida u Srebrenici i uopće u Bosni i Hercegovini? Drugo pitanje, zašto je počinjen genocid u Srebrenici, te da li je on bio samo sredstvo za konkretni «skriveni» cilj? Treće pitanje jeste, ko je stvarni subjekt (nalogodavac) genocida u Srebrenici, a ko su praktični egzekutori (izvršioци) genocidnog ubistava preko 12 000 ljudi.⁴ Kada se razmatra fenomen subjekta genocida na nivou kolektivnog aktivizma, neophodno je razdvojiti nalogodavca («projektanta») koji je primarni subjekt genocida, od praktičnog izvršioца, koji je uvijek u potčinjenom položaju u odnosu na nalogodavca. U okviru ovog pitanja je i pitanje da li, uopće, pojedinac može biti subjekt genocidne radnje, kada ta radnja po obimu, složenosti izvršenja i ukupnoj sadržajnosti nadilazi mogućnosti pojedinca?

d) nametanje takvih mjera kojima se želu spriječiti rađanje u okviru skupine;

e) prisilno premještanje djece iz skupine u drugu. (Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Rezolucija 260a, III, 9. decembra 1948. god.)

³ Ted Gurr, Barbara Harff, Lio Kuper i drugi.

⁴ O broju žrtava genocida u Srebrenici koriste se različiti podaci, u zavisnosti od izvora korištenja podataka, vremena koje se uzima u obzir i sl. Formalno-pravno posmatrano važeći je podatak koji je, za sada, utvrdila Komisija za Srebrenicu i iznijela u svom izvještaju i koji govori da je u genocidnom masakru od 11. do 19. 07. 1995. godine ubijeno nešto manje od 8 000 Bošnjaka. Ovaj podatak ne može biti znanstveno relevantan, jer se genocid u Srebrenici događao, ne samo od 11. do 19. 07. 1995. godine, već tokom cijelog perioda života ljudi u enklavi, dakle, od aprila 1992 do jula 1995. godine. Sve žrtve ubijene u tom periodu (granatiranjem, izgladnjivanjem, strahom, rušenjem objekata i dr.) žrtve su genocida. U knjizi *Žrtve srebreničke apokalipse*, utvrđeno je imenom i prezimenom, mjestom rođenja i mjestom pogibije da je u enklavi Srebrenica ubijeno 12 089 građana. Opširnije pogledati u: A. Mirhović, Z. Salihović, A. Kržalić, *Žrtve srebreničke apokalipse*, Tuzla, 2002. godine, J.W. Honig-N. Both, *Srebrenica hronika ratnog zločina*, Ljiljan, Sarajevo, 1997.

Da bi odgovorili na ova pitanja neophodno je objasniti nekoliko nivoa interaktivnih odnosa, između pojedinih društveno-historijskih fenomena u njihovom fenomenološkom i praktičnom kontekstu, kao što su:

- a) kriza racionalnosti funkcioniranja SFRJ – bosanskohercegovačko društvo – sociocid
- b) bosanskohercegovačko društvo – agresija – genocid, i
- c) ideologije genocida – bosanskohercegovačko društvo – genocid.

Zasigurno se društveni uslovi genocida u Srebrenici ne mogu svesti samo na ove tri relacije društvenih odnosa, ali one, uistinu, jesu najbitnije za razumjevanje naše teme. Za potpuniju elaboraciju genocida u Srebrenici neophodno je uključiti i historijske, ekonomske, kulturne, religijske, političke, ideološke i druge elemente koji su bitni za cjelinu spoznajnog produktiveta o njemu. Sva ova pitanja, do danas, nisu u cjelosti na zadovoljavajući način istražena, sa stanovišta sociološke teorije. U planiranju Bosnacida, vladajuće političke elite iz Srbije i Crne Gore, znajući za višestoljetni zajednički život bosanskih subidentiteta i za egzistenciju bosanskohercegovačkog društva kao zasebnog identiteta, uz planiranu agresiju legalnom državnom oružanom silom - JNA,⁵ planiraju i formiraju raznovrsne paramilitarne formacije,⁶ instrumentaliziraju dijelove bosanskohercegovačkog stanovništva produciranjem mitskih konstrukcija: krvi, tla, osvete, i izgradnjom zločinaca.⁷

⁵ „Važno je istaći da se navodi u iskazima svjedoka da nisu sam vojnici bosanskih Srba, već također i vojska Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) bili prisutni tokom zauzimanja Srebrenice... elementi jugoslovenske narodne armije (JNA) uključujući novosadski korpus i 'Užice korpus', kao i iregularci lojalni Arkanu bili su viđeni od brojnih svjedoka u i oko Srebrenice. Ili su ove dodatne trupe takođe bile pod komandom osumnjičenih ili su bile pod različitim komandama: masovne egzekucije opisane u optužnici bile su očigledno sistematične, organizovane od vojne i političke hijerarhije srpske administracije sa Pala, očigledno sa bliskom podrškom od elemenata armije SR Jugoslavije.“ (Haška optužnica za genocid, saučesništvo u genocidu, zločine protiv čovječnosti, kršenje zakona i običaja ratovanja protiv R. Karađića, IT-95-/18, potvrđena 31.05.200 i R. Mladića, IT-95-/18 potvrđena 08.11.2002.)

⁶ „Vođama paravojnih jedinica kao što su Vojislav Šešelj i Arkan, Milošević je omogućio pristup sredsvtima informiranja, tajnoj policiji, Vojnoj komandi i skladištima oružja. Ti su ljudi formirali privatne paravojne odrede i usko sarđivali s regularnim srpskim snagama kako bi širili teror u istočnoj i sjeveroistočnoj Bosni.“ (M. A. Sells, *Iznevjerni most religija i genocid u Bosni*, ITD „Sedam“, Sarajevo, 2002, str. 101.

⁷ „Vođe paravojnih jedinica radile su na stvaranju kodeksa brutalnosti. Arkan, vođa parvojnih odreda Tigrovi, služio se svojim štabom u grdiću Erdutu kao centrom za obuku. Srpski regruti obučavani su kako u borbi protiv neprijatelja nemaju pravo da poštede ni djecu, ni žene ni starce. Sprpski vojni komandanti pokazivali su reporterima i vlastitim jedinicama kako se reže ljudsko grlo tako što su za obuku klali svinje (...) Maska je preoblažavala identitet. Prije nego što bi je navukao na lice pripadnik paravojne jedinice bio je dio multireligijske zajednice u kojoj su katolički Hrvati, pravoslavni Srbi, slavenski Muslimani, Jevreji, Romi i drugi živjeli zajedno. To su bili njegovi prijatelji, kolege s posla, susjedi, ljubavnice, rodbina njegove supruge. Kad bi

Genocid, u ovom slučaju, nije bio cilj sam po sebi, već naprotiv, samo sredstvo u ostvarivanju postavljenog cilja, Bosnacida. Dakle, „skriveni cilj“ agresije na državu Bosnu i Hercegovinu, i genocida u Srebrenici, nalazi se u političkim interesima velikodržavnih projekata koji nisu bili izvodljivi bez realizacije sociocida kao Bosnacida.

Kako nije bilo dovoljno unutarnjih snaga da dehumaniziraju bosanskohercegovačko društvo,⁸ pristupa se agresiji na državu Bosnu i Hercegovinu. Cilj agresorskog rata bio je razoriti bosanskohercegovačko društvo, na način da se, „sijanjem“ raznovrsnih oblika straha kritična masa nerspskog stanovništva raseli izvan Bosne i Hercegovine, dio nasilno preseli (čitaj getoizira) unutar granica Bosne i Hercegovine, a one koji ne budu htjeli prihvatiti niti ijedan od ovih dehumanizirajućih uslova, zločinom genocida ukloniti iz Bosne i Hercegovine. Upravo, Bošnjaci iz Srebrenice niti su se htjeli iseliti u strane države, niti su htjeli pristati na namijenjeni im geto negdje unutar Bosne i Hercegovine. Jedino sredstvo da etnički očiste prostor Srebrenice, projektantima velike Srbije ostao je zločin genocida. Upravo su to, po unaprijed isplaniranom programu uradili. Dakle, genocid u Srebrenici nije usputna pojava, neki usamljeni slučaj, već naprotiv, planirano, monstruozno sredstvo realizacije sociocida (Bosnacida) kao jedinog načina da se realizira anahrona ideja jedna nacija jedna država.

Da su postojali dovoljno snažni unutarbosanski antagonizmi u bosanskohercegovačkom društvu, subjekti velikodržavnih projekata (države i njihove političke i vojne elite) ne bi imali potrebu da vrše agresiju i u okviru nje činjenje: genocida, kulturocida, ekocida, memoricida i Bosnacida kao sociocida. Nakon ovog stava, iz pozicije sociološkog razumijevanja genocida, postavlja se opravdano pitanje, u kojim su se segmentima društva, nalazili društveni uslovi genocida? Poznato je da su mjesta sadržajnosti društvene krize unutar društvene strukture, u njezinim substrukturnim elementima. Raspravljajući o društvenoj krizi koja obuhvata i društvenu i sistemsku dezintegraciju,

jednom navukao masku, postajao je srpski heroj; oni koje je mučio bili su balije i Turci, izdajnici rase i ubice Hrista-kneza Lazara.“ (M.A.Sells, navedeno djelo str. 103-105.)

⁸ „Bosna i Hercegovina predstavljala zasebno društvo, zaseban kulturni prostor. Tri bosanske zajednice nikada nisu živjele u potpunoj izolaciji. Odvojeni običaji i mentaliteti prožimali su se (a smatram da se još uvijek prožimju) u društvu različitom od onog Hrvatske i Srbije. Jedinstveni bosanski kulturni prostor najlakše se može otkriti u onome što bosanske hrvate i srbe odvaja od njihovih sunarodnika u Hrvatskoj i Srbiji . razliku čine suživot Bosanaca sa islamom i nazočnost, makar i sublimirana, zasebne državne tradicije. Iz toga su proizašli složeni identiteti, koji nisu tipični za homogena društva. Upravo zato što je Bosna bila integralni kulturni prostor sa zasebnim povijesnim identitetom, ona se ne može uporediti sa Jugoslavijom. Jugoslavija je bila država, ne društvo.“ (I. Banac, *Cijena Bosne*, Evropa danas, Zagreb, 1994. god. Str. 108.)

J.Habermas govori o četiri moguće krizne tendencije.⁹ Sadržajnost društvene krize ispoljava se u nekoliko osnovnih subdruštvenih segmenata. To su: ekonomska kriza, kriza racionalnosti, legitimacijska kriza i kriza motivacije. Svi ovi suboblici društvene krize, primarno, su bili zahvatili jugoslovensku državu, a posredno, preko pokušaja političkih elita da je riješe, preneseni su u bosanskohercegovačko društvo. Dakle, kriza jugoslovenske države nije bila uzrokovana antagonizmima strukture bosanskohercegovačkog društva, već naprotiv, kriza jugoslovenske države, uzrokovala je agresiju i genocid na bosanskohercegovačko društvo i državu.

Društvena uslovljenost genocida izvršenog u Srebrenici i uopće u Bosni i Hercegovini nalazi se u krizi racionalnosti funkcioniranja SFRJ, a ne u antagonizmima unutar bosanskohercegovačkog društva. Kriza racionalnosti funkcioniranja SFRJ se karcinozno proširila u ekonomski, politički, socio-kulturni i druge sisteme jugoslovenske države. Interaktivno, ove subsistemske krize međusobno su se uslovljavale, usložnjavale i zaoštravale. Analiza uzroka jugoslovenske krize relevantno je sociološko pitanje za razumijevanje, ne samo, zločina Bosnocida, već i za razumijevanje genocidne prakse i tehnologije kojom je taj zločin izvršen.

Društveno-političko djelovanje jugoslovenske birokratizirane državno-političke i partijsko-policijske elite nije vodilo ispravnom cilju, naprotiv, to djelovanje je rezultiralo, socijalnim nejednakostima, koje su dalje producirale raznovrsne oblike socijalnih destrukcija i degradacija. Društvene destruktivnosti pogoduju nastanku i razvoju destruktivnih ideologija, s druge strane, destruktivne ideologije povoljno utiču na raznovrsnost i snagu društvene destruktivnosti.

Sa postavljanjem pitanja ideologije genocida dolazimo do trećeg nivoa interaktivnih odnosa, primarnih i sekundarnih, činilaca genocida u Srebrenici, a to je interaktivni odnos na relaciji, ideologije genocida–bosanskohercegovačko društvo–genocid. Historijska deskripcija genocida u Bosni i Hercegovini, njegova brutalnost i dehumaniziranost, nedvosmisleno nam ukazuje da je genocid u Srebrenici, između ostalog, izvršen pod motivacijom politike nacionalnog mesijanstva.¹⁰ „Agresija na Bosnu i Hercegovinu tako se u masovnoj svijesti svakodnevnice i javnom mnijenju minimizirala i prikazivala kao ispunjenje srpske, ili hrvatske nacionalne misije na ovom ovozemaljskom svijetu.“¹¹

⁹ J. Habermas, *Problemi legitimacije kasnog kapitalizma*, Naprijed, Zagreb, 1982. str 59.

¹⁰ Opširnije o ideologijama nacionalnog mesijanstva: E. Zgodić, *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, VKBI, Sarajevo 1999.

¹¹ E. Zgodić, navedeno djelo, str. 10.

Fenomen nacionalnog mesijanstva, kao jedan od duhovno-idejnih i „kulturnih“ uslova genocida, neophodno je zasebno analizirati, jer je još uvijek masovno privlačan u pojedinim subbosanskim nacionalnim, političkim i kulturnim identitetima.¹² Posebno zabrinjava činjenica što se nacionalno mesijanstvo producira kao kulturni model. Iz tih razloga značajno pitanje za savremenu sociologiju jeste gdje se nalaze njegovi društveni korijeni, i kako ih iskorijeniti iz pojedinih društvenih slojeva bosanskih subidentiteta? Napomenimo, da i nacionalno mesijanstvo jeste nebosanski produkt.¹³

Na postavljeno pitanje, ko je izvršio genocid u Srebrenici, odgovor je: država SR. Jugoslavija, preko svojih vojno-političkih opunomoćenika, jer ih je politički instrumentalizirala i logistički potpuno obezbjeđivala. Zašto je ovo potrebno istaći? Da bi se ukazalo na činjenicu da subjekt genocida može biti: armija, odnosno oružana sila, država,¹⁴ politička stranka, klasa, ali to ne može biti, niti činiti pojedinac u svoje lično ime, niti narod kao cjelina. Bosni susjedne države od momenta borbe za svoje državotvorno konstituiranje kao permanentnu državno-političku praksu su koristile zločin genocida nad bosanskim društvom i Bošnjacima.¹⁵

U javnom diskursu, i kolokvijalnom i znanstvenom, kada se govori o zločinu genocida nad Bošnjacima 1992-1995., ističe se samo genocid počinjen u

¹² „Već sada možemo reći da se bošnjačka mesijanska svijest, posebno u smislu nacionalno državnog ili kulturološkog mesijanizma nije razvila unutar bošnjačke nacionalne samosvijesti koja zasebna, jasno uobličena i aritkulirana dimenzija nacionalne ideologije.“ (E. Zgodić. *Navedeno djelo*, str. 14, 15.)

¹³ Raspravljajući o ideologiji nacionalnog mesijanstva E. Zgodić porijeklo ideje ove ideologije vidi u kršćanskoj teologiji. On do ovog zaključka dolazi analizom reteologizacije politike na primjeru političke teologije Karla Šmita. „Cijelu svoju političku teoriju i cijeli svoj ideološki nauk, i u njihovim znanstvenim i u njihovim pseudo-znanstvenim sadržajima, on će deducirati iz osnovne teze da svi temeljni pojmovi politike nisu ništa drugo do sekularizirani pojmovi hrišćanske teologije. Moderna politika u njegovom poimanju jeste seksualno preparirana hrišćanska politička teologija.“ (E. Zgodić, navedeno djelo, str. 22-23.)

¹⁴ Pitanje zločina počinjenog od jedne države je, prvi put, dotaknuto iz pravnog ugla 1945. godine, na Tribunalu u Nirnbergu, koji su saveznici osnovali da bi osudili nacističke zločine. Priroda tih zločina bila je definirana članom 6. sudskog Statuta, koji određuje tri najveća zločina, zločin protiv mira, ratni zločin, zločin protiv čovječnosti.“ (Grupa autora, *Crna knjiga komunizma*, str. 14.)

¹⁵ „Ova genocidna praksa počela je u momentu osamostaljivanja srpske države 1830 godine, kad su brojni muslimani (Bošnjaci o.p. A. Đ.) iz zapadne Srbije bili pobijeni ili protjerani. Nastavila se nakon nastanka Garašinanovog *Načertanija*, kao sistemska politika nove države. Tada i narednih petnaest godina bili su eksterimirani svi muslimani sa teritorije zapadne i južne Srbije. Neki su prešli u Bosnu, neki se povukli na Kosovo ili u Makedoniju, Trakiju ili Anadoliju, a ostatak je bio pobijen ili preveden u pravoslavlje. Sada, kada je srpska vojska prešla Drinu, koja je milenijska granica i koja je zadnjih 190 godina bila granica između Bosne i Srbije, jer je prije toga dio zapadne Srbije bio u sastavu Bosne, kada Mladić eksterminira muslimane Srebrenice i to opet naočigled međunarodnih snaga i javnosti, pa kaže da ponavlja ono što se desilo 1804. godine i da je njegova akcija završetak ono što je tada počelo.“ (M. Filipović, *Korijeni agresije*, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991 – 1995.*, Sarajevo, 1997, str. 155 – 156.)

Srebrenici jula mjeseca 1995. godine što ne odgovara društvenoj, ali ni pravnoj stvarnosti. Genocid nad Bošnjacima do sada je procesuiran pred međunarodnim, domaćim i inostranim sudovima. Pravomoćno su do sada za zločin genocida osuđeni:

- a) *Pred njemačkim sudovima*: Nikola Jorgić za zločin genocida na području Doboja 1992. godine, osuđen na kaznu doživotnog zatvora. Isti prvostepeni sud je 1999. godine proglasio krivim Maksima Sokolovića zbog saučesništva u genocidu nad bošnjačkim stanovništvom na području Osmaka u blizini Zvornika. Pred bavarskim Vrhovnim regionalnim sudom u Minhenu za genocid nad nesrpskim stanovništvom na području Kotor Varoši osuđen je Đurađ Kušljić.
- b) *Pred međunarodnim sudovima*: Prva presuda za zločin genocida nad Bošnjacima „zaštićene zone UN Srebrenica“ pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju u Hagu (ICTY) izrečena je generalu vojske Republike Srpske Radoslavu Krstiću. Krstić je osuđen na kaznu zatvora od 35 godina. Druga osuđujuća presuda pred istim sudom za zločin genocida donesena je u predmetu Vidoja Blagojevića, koji je oglašen krivim za saučesništvo u genocidu pomaganjem i podstrekavanjem. Žalbeno Vijeće ga je oslobodilo optužbi za genocid i optužen je za zločine protiv čovječnosti. 30. januara 2015. godine Žalbeno Vijeće Međunarodnog suda pravde u Hagu donijelo je pravomoćnu presudu i za zločin genocida na prostoru Srebrenice osudilo Vujadina Popovića, Ljubišu Bearu i Dragu Nikolića. Dvojici prvooptuženih izrečena je kazna doživotnog zatvora, dok je Nikolić osuđen kaznom zatvora od 35 godina. Doživotnom kaznom zatvora za zločin genocida osuđen je i Zdravko Tolimir, general vojske Republike Srpske. Trenutno se pred Mehanizmom za međunarodne kaznene sudove (MICT) koji je pravni nasljednik ICTY odvija proces žalbenog postupka koji su podnijeli prvostepeno presuđeni Radovan Karadžić i Ratko Mladić. Podsjetimo, da je Međunarodni kazneni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (ICTY), prvostepenom presudom 31.6.2016. godine na kaznu zatvora u trajanju od 40 godina osudio Radovana Karadžića. R. Karadžić je osuđen za sljedeće zločine: genocid na području Srebrenice, progon kao zločin protiv čovječnosti,¹⁶ istrebljenje, ubistva kao kršenje zakona ratovanja, deportaciju,

¹⁶ R. Karadžić je za progone, istrebljenja, ubistva, deportacije, nehumana djela-zločin protiv čovječnosti, optužen i prvostepeno osuđen u općinama Banja Luka, Bijeljina, Bosanski Novi, Bratunac, Brčko, Foča, Hadžići, Ilidža, Ključ, Novi Grad, Novo Sarajevo, Pale, Prijedor, Rogatica, Sanski Most, Sokolac, Višegrad, Vlasenica, Vogošća i Zvornik.

nehumana djela i prisilno pritvaranje, širenje terora, protivpravne napade na civile te uzimanje talaca kao kršenje zakona. Sve ove zločine, utvrdio je Haški sud, Radovan Karadžić počinio je sudjelujući u udruženom zločinačkom poduhvatu, koji je uključivao zajednički plan, s ciljem da se Bošnjaci i Hrvati trajno uklone sa prostora Bosne i Hercegovine. Pred istim sudom osuđen je 22.11.2017. godine i Ratko Mladić, komadant Vojske Republike Srpske, na kaznu doživotnog zatvora. Proglašen je krivim za: genocid u Srebrenici, progon i zličin protiv čovječnosti, ubistvo i zločin protiv čovječnosti, ubistvo, kršenje zakona i običaja ratovanja, deportacija i zločin protiv čovječnosti, nehumano i prisilno premještanje, teroriziranje i kršenje zakona i običaja ratovanja, protipravni napadi na civile, te uzimanje talaca, kršenje zakona i običaja ratovanja.

- c) *Pred domaćim sudovima*: Prvu presudu za krivično djelo genocida Sud Bosne i Hercegovine donio je 2008. godine u tzv. predmetu „Kravice“ kojom su optuženi Miloš Stupar, Milenko Trifković, Brano Đinić, Slobodan Jakovljević, Branislav Medan i Aleksandar Radanović. Za zločin genocida pred Sudom Bosne i Hercegovine osuđen je i Milorad Trbić na kaznu dugotrajnog zatvora od 30 godina. Također, Sud Bosne i Hercegovine za zločin genocida na kaznu zatvora u trajanju od 31 godinu osudio je Radomira Vukovića. Na kaznu zatvora u trajanju od 11 godina za zločin genocida osuđen je i Slavko Perić. Duško Jević i Mendeljev Đurić, također su osuđeni za genocid nad Bošnjacima u Srebrenici. Za saučesništvo u genocidu osuđen je Željko Ivanović u trajanju od 24 godine. Za zločine protiv čovječnosti pred Sudom Bosne i Hercegovine osuđeni su: Boško Lukić, Marko Adamović, Franc Kos, Stanko Kojić, Zoran Garonja, Vaso Todorović i Vlastimir Golijan. Trenutno se pred Sudom Bosne i Hercegovine vodi prvostepeni postupak prema optužnici za genocid protiv Aleksandra Cvetkovića, Miodraga Josipovića, Branimira Tešića, Dragomira Vasića, Danila Zoljića i Radomira Pantića.¹⁷

Do sada, osuđeni za genocid u Srebrenici, zločin nisu počinili u svoje lično ime, već kao dio tima države SR. Jugoslavije, da bi realizirali unaprijed projektirani zadatak, svjesno postavljenog političkog cilja, realizaciju ideje

¹⁷ Opširnije pogledati u : Gurda Vedad, *Procesuiranje genocida u Bosni i Hercegovini pred međunarodnim, domaćim i inostranim sudovima*, Edicija Monumenta Srebrenica: Istraživanja, dokumenti, svjedočanstva, Knjiga IV, Srebrenica kroz minula stoljeća, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-histrijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla-Srebrenica, 2015. str.35-68.

velike Srbije. Ovom tvrdnjom smo naznačili odgovor na drugo pitanje, zašto je izvršen genocid? Upravo, radi ostvarenja "skirvenog" političkog cilja – Bosnacid. Žrtva genocidne radnje je bosanskohercegovačko društvo, odnosno njegova kvintensencija Bošnjaci. Bosnacid, s jedne strane, predstavlja „skriveni“ politički cilj, a s druge, on je sredstvo, krvavi «tehnološki» proces pomoću koga se ostvaruje javno postavljeni velikodržavni cilj. Tek nakon ostvarenja ovog "skrivenog" cilja bila je moguća realizacija, ideološko-političkog, projekta velike Srbije. Nažalost, cjelokupan projekat ovog zločina projektovani su intelektualci, a ne obični građani, zanatlije, trgovci, zemljoradnici, administrativni i drugi radnici. Činjenice neosporno ukazuju na istinu, da je stvarni subjekt genocida u Srebrenici i Bosni i Hercegovini, država SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), čiji su politički projekat pokušale realizirati njezine političke i vojne institucije. Da bi zacrtani projekat realizirao, njegov autor, država SR Jugoslavija, organizira vojsku bosanskih Srba,¹⁸ te pomoću nje pristupa destrukciji i dehumanizaciji bosanskohercegovačkog društva. Instrumentalizirani, neposredni izvršilac bila je vojska Republike Srpske, paramilitarne formacije i pojedinci, ali kao članovi državno-vojnih institucija. Zato za ovaj zločin istu odgovornost imaju i pojedinci i institucije i kolektivni politički subjekti, kakav je upravo država. Odgovornost jeste pojedinačna, ali se ona samo na nju ne može svoditi, jer to pojedinci nisu radili u svoje lično ime, već u ime, za račun i po nalogu države SR Jugoslavije. Tek poslije dokazivanja i prihvatanja ove činjenice postaje jasno da zločin genocida nije izvršio srpski narod i da ga te krivnje treba osloboditi. Isto tako krivnja se ne može svesti samo na pojedinačnu odgovornost jer je pojedinac nemoćan da izvrši tako složen kolektivni zločin ako nije dio kolektivnog identiteta koji raspoláže, sa ogromnom vojno-političkom moći, odnosno, snagom države.

¹⁸ „Nominalno povlačenje trupa JNA iz Bosne i Hercegovine objavljeno je 19. svibnja. Međutim, Beogradske vlasti su tvrdile da 80% pripadnika jugoslovenske armije čine bosanski Srbi koji imaju pravo ostati u Bosni i Hercegovini i boriti se na strani srpskih snaga u Republici pošto se JNA povukla. Rezultat je bio: 'sila od najmanje 30,000 s tenkovima, artiljerijom, višecijevnim raketnim bacačima i velikim zalihama municije, ostavljena je da se bori za srpsku stvar. Te bosanske vojnike JNA i njihovo naoružanje obuhvatila je vojska bosanskih Srba, čije su stvaranje 12. svibnja 1992. godine, proglasili predsjednik Srpske demokratske stranke (SDS-a) Radovan Karadžić i njegovi suradnici. Premda se JNA tobože povukla široko je prihvaćeno uvjerenje da njeni vojnici i aktivni i rezervni i dalje djeluju u Bosni i Hercegovini na strani srpskih snaga. Pogotovo trupe Užičkog korpusa iz Srbije i rezervisti JNA iz Crne Gore nastavljaju napadati bosanske i hrvatske položaje u Bosni i Hercegovini. Budući da su njene oružane snage aktivno angažirane u napadima na teritorij koji pripada drugoj državi Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) jedna je od strana u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini.'“ (Ratni zločin u Bosni i Hercegovini, Izvještaj Amnesty international i Helskinki watscha od početka rata u BiH do rujna 1993, godine, Zagreb, 1993 str. 35)

Zločin Bosnacid a još traje

- „Oj Pazaru novi Vukovaru, Aj Sjenice nova Srebrenice!“- (Pjesma srpskih nogometnih navijača)

Kako sociologija objašnjava društvene procese, čiju sadržajnost čine društvena djelovanja ljudi i grupa opravdano je postaviti pitanje, traje li Bosnacid u Bosni i Hercegovini i nakon genocida u Srebrenici 1995. godine? Kako još uvijek nisu otklonjeni društveno-politički uzroci koji su uzrokovali, osmislili, projektirali i izvršili genocid u Srebrenici, sasvim je logično da Bosnacid i danas traje samo u izmjenjenim uslovima i sa promjenjenom tehnologijom djelovanja.

Još uvijek nisu otklonjene raznovrsne predrasude i stereotipi o Bosni i njezinom društvu, pogotovo kada je riječ o Bošnjacima i islamu. Vrlo negativno i razarajuće opasno na integraciju bosanskohercegovačkog društva djeluje zlonamjerno, i ničim utemeljeno, povezivanje Bošnjaka i pojedinih terorističkih organizacija. Historijska je istina sasvim suprotna, i nedvosmisleno govori o, bezbroj puta, dokazanoj bošnjačkoj otvorenosti za drugo i drugačije,¹⁹ bošnjačkoj toleranciji i suživotu sa drugim kolektivnim identitetima kao pravilu vlastitog življenja.

Poseban problem stereotipnom interpretiranju Bosne i Bošnjaka predstavljaju obrazovni sistemi zasnovani na izvanbosanskim matricama, gdje se Bosna i Bošnjaci svojataju, prisvajaju, interpretiraju kao tuđi ili kao da ih uopće nema po formuli “Ovo je Srbija” ili “Ovo je Hrvatska”. Sve se svodi i sve je podređeno nacionalnoj državi, dok se na multietnički karakter Bosne i Hercegovine glada kao na nemogućnost. Nacionalnoj državi se prilagođava, između ostalog, ne samo politička sfera društva već i obrazovni sistemi kojih u Bosni i Hercegovini ima tri. Nacija je ideologija evropskog prosvjetiteljstva koja se epidemično proširila planetom u posljednja dva stoljeća. Nacija se kao politička zajednica želi realizirati kao država.²⁰ U multietničkim društvima kakvo je bosanskohercegovačko nemoguće je realizirati ideju nacionalne države bez zločina genocida i etničkog čišćenja.²¹ Historija svjedoči da je u

¹⁹ O bošnjačkoj otvorenosti za drugo i drugačije, kao jednoj od osnovnih vrijednosnih karakteristika bošnjačkog nacionalnog identiteta opširnije vidjeti u: A. Dozić, *Ogledi o bosanskohercegovačkom društvu, Prilog sociologiji bosanskohercegovačkog društva*, BKC, Sarajevo, OFF-SET, Tuzla, 2012. str. 35-70.

²⁰ S pravom se u znanstvenoj literaturi, prije svega onoj zapadnoevropskoj, postavlja pitanje: „zašto se posvuda bivanje zajednicom u političkom horizontu nadaje kao bivanje nacijom?“ (B. Anderson, *Nacija zamišljena zajednica*, Plata, Beograd, 1998., str.5.)

²¹ „Etničko čišćenje podrazumijeva prisilno izmještanje stanovništva putem upotrebe sile, uznemiravanja, prijetnji i terora. Genocid, s druge strane, predstavlja sistematsko uništavanje jedne etničke grupe od strane druge.“ (E. Gidens, *Sociologija*, (prijevod), Ekonomski fakultet, Beograd, 2007. str.272.

realizaciji ideologije jedna nacija jedna država ubijeno više ljudi nego što su to uradile ideologije fašizma i komunizma pojedinačno. Posmatrana iz tog aspekta ova ideologija je više zločinačka od mnogih drugih destruktivnih ideologija 19. i 20. stoljeća. Kada se formula nacije-države, kao rezultat povijesnog kulturnog i političkog razvoja država i nacija zapadne Evrope, primjeni na autohtoni društveno-povijesni sadržaj Bosne i Hercegovine, gdje se nacionalna pripadnost poklapa sa vjerskom pripadnošću, neminovno dolazi do stereotipnih interpretacija. Neosporno je da je diferenciranje hrvatske i srpske nacionalne posebnosti, u 19. stoljeću,²² u odnosu na dotadašnju bošnjačku narodnost, prvobitno započelo kao diferenciranje katoličke, odnosno pravoslavne vjerske zajednice, u odnosu na islamsku vjersku zajednicu u Bosni i Hercegovini. Upravo islamska komponenta bošnjačkog nacionalnog bića, promatrana iz evropocentričkog teorijskog motrišta,²³ čini da se bošnjački nacionalni identitet razumjeva kao „tuđi“, „strani“, „drugi“, kao nešto što je sasvim drugog pola, nešto što je izvan „nas.“

Tipičan primjer stereotipnog predstavljanja bošnjačke nacije jeste srpska nacionalistička ideologija, ukorijenjena u duhovno-kulturnim temeljima pravoslavne, odnosno svetosavske ili srboslavske duhovnosti, koju najeksplicitnije interpretira Njegoš²⁴ u *Gorskom vijencu*. U tom spjevu Njegoš Bošnjake intepretira kao „poturice“, zbog toga što su primili islam i zbog toga što na drugačiji način, različit od pravoslavnog, izriču svoju religijsku sadržinu. Ključna misao Njegoševe interpretacije „poturica“ (domaćih muslimana po vjeri, Bošnjaka po etničkom opredjeljenju) jeste da ih prikaže i odredi kao pripadnike tuđe religije i kulture i da kaže da oni kao takvi nemaju mjesto na

²² U cilju širenja srpskog nacionalnog imena među Bošnjacima pravoslavne vjere u Bosni i Hercegovini u Sarajevu je 1863. formirano Društvo za širenje srpskog imena. Kako navodi Vladislav Skarić, članovi društva su bili „učitelji, srpske škole, mladi trgovci i trgovački sinovi“ i pravoslavni sveštenici, što potvrđuje ličnost Teofila (Bogoljuba) Petranovića, kaluđera iz Dalmacije koji je u Sarajevo došao 15. augusta 1863. godine. Vladislav Skarić piše: „Društveni članovi su izlazili na sarajevske carine, pa dočekivali seljake, kojima su govorili da oni ne treba da se zovu riščani, nego Srbi.“ Širenje hrvatskog nacionalnog imena među Bošnjacima katoličke vjere vršeno je na isti način. O tome V. Skarić piše: „Sarajevski katolici su osnovali, valjda u isto doba, slično društvo, sa zadatkom da iskorjenjuju ime Šokac, a mjesto njega da uvodu ime Hrvat. Društvo su sačinjavali mladi franjevci i dragoman pruskog konzulata Klement Božić. Kada je društvo postalo vlasti sumnjivo, konzul Blau otpustio je Božića.“ (V. Skarić, *Izabrana djela*, V. Masleša, Sarajevo, 1985., str.247-248.)

²³ „Kad vrši interpretaciju *Kur'ana* i islama, suvremena zapadna misao polazi od svojih korijena srednjovjekovne kršćanske dogme o islamu, dogme koja je postala oficijelnom politikom i koja se infiltrirala u svjetovno nacionalističko ruho. Odnos prosvjetiteljstva prema islamu, iako osporava religiju uopće, utemeljena je na srednjovjekovnoj kršćanskoj dogmi.“ (F. Saltaga, navedeno djelo, str. 53 i 54.)

²⁴ Radivoj Rade Petrović, crnogorski vladar Petar II i pjesnik Njegoš (1813-1851), svojim književnim i političkim radom jedan je od utemeljivača srpske nacionalističke ideologije.

ovim prostorima. Zato, on i poziva na njihovo istrebljenje, umjesto na zajedničko življenje.

„Udri za krst, za obraz junački“ (...)

„Da krstimo vodom ili krvlju!

Trijebimo gubu iz torine.“²⁵

U svom zahtjevu uspostavljanja države Crne Gore, po formuli nacija-država, a po uzoru na države zapadne Evrope, Njegoš ne ostavlja ni minimalne preduslove za drugo i drugačije.²⁶ Naprotiv, Bošnjaci kao pripadnici drugačijeg religijskog predanja, predstavljaju se kao „tuđi“ iako to nisu; predstavljaju se kao ljudi protureligije, iako su samo drugačijeg ispovijedanja jedne te iste svetosti, sa karakteristikama kulturne i moralne inferiornosti.²⁷ Napominjemo da je Njegošev *Gorski vijenac* i danas obavezna lektira u svim školama u Srbiji, Crnoj Gori i bosanskohercegovačkom entitetu Republici Srpsoj.

Njegoš nije usamljen u prezentiranju predrasuda i stereotipa prema Bošnjacima. Postoji čitava plejada srpskih, crnogorskih i hrvatskih historičara, etnologa, etnografa, lingvista, književnika, političkih i crkveno-religijskih mislilaca, koji do kraja pojednostavljeno, evropocentristički stereotipno, prikazuju Bošnjake, bosansko društvo i državu Bosnu i Hercegovinu. Tu, prije svega, mislimo na Jovana Cvijića, Milana Preloga, Vuka Stefanovića Karadžića, Vasu Pelagića, Ivu Andrića, Jovana Dučića, Petra Kočića, Stevana Moljevića, Ivana Mažuranića, Ivana Franu Jukića, Patrijarha Srpskog Gavrila, episkopa Žičkog Vasilija i druge.

Najupečatljiviji primjer fetišiziranja i sataniziranja Bosne i Bošnjaka nalazimo u djelu Ive Andrića,²⁸ čije je djelo i danas obavezna literature u

²⁵ Njegoš, *Gorski vijenac*, str. 14.

²⁶ „Za dvostrukost ni mislit ne treba!

No, primajte vjeru prađedovsku.

(...)

No lomite munar i džamiju,

Pa badnjake srpske nalagajte

(...)

Ne slaže se Bajram sa Božićem

Jel ovako, braćo Crnogorci?

Svi iz glasa

Tako već nikako!“ (Njegoš, navedeno djelo, str. 62.)

²⁷ „Ne kršču se gore usmrdiše

(...)

Odža riče na ravnom Cetinju

(...)

Sve je pošlo đavolijim tragom;

Zaudara zemlja Muhamedom“ (Njegoš, navedeno djelo, str. 39 i 49.)

²⁸ Opširnije o Andrićevom odnosu prema Bošnjacima i Bosni, vidi u:

- *Andrić i Bošnjaci*, BZK Preporod Tuzla 2000. god.

- *Sveske; Zadužbina Ive Andrića*, god. I, Sveska. Beograd, 1982. god.

školskim programima bez kritičkog čitanja. Andrić Bošnjake, kao jedan od društveno-povijesnih identiteta bosanskog „jedinstva različja“, naziva „našim Turcima“, okrećući protiv njih cjelokupno negativno sjećanje, formirano u narodu Bosne, tokom osmanske vladavine. Andrić u svojoj doktorskoj disertaciji „*Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine*“²⁹ supstancijalnu bosansku multilateralnost, odnosno susret islama i kršćanstva, označava sintagmom „prisilna simbioza“³⁰ i „zajedničko življenje na silu.“³¹ U istom duhu predstavljena je Bosna, odnosno društveni, kulturni i duhovni život Bošnjaka u „*Travničkoj hronici*“ i „*Proklesoj avliji*“, te romanu „*Na Drini ćuprija*“, Andrić je svojim ukupnim djelom, zasigurno, značajno doprinio izrastanju i učvršćivanju, još uvijek vladajućih, stereotipa i predrasuda o Bošnjacima. Cjelokupna nacionalistička misao o Bošnjacima i njihovoj državi, u svim sferama društveno-kulturnog i političkog djelovanja nastala je na ideologiji nacija-države.

Ako Njegoša možemo smatrati duhovno-kulturnim utemeljiteljem srpsko-crnogorskog programa nacije-države, onda Ilija Garašanin sa svojim „*Načertanijem*“³² predstavllja političkog utemeljitelja tog programa, koji se do danas etapno provodio, sa ciljem ostvarivanja projekta „velike Srbije“, očišćene od nesrpskih identiteta. Moljevićeva „*Homogena Srbija*“³³ četnički pokret Draže Mihajlovića u Drugom svjetskom ratu pa sve do najnovije agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. Srbije i Crne Gore, jesu rezultati primjene političke ideologije nacije-države, u kojoj su Bošnjaci kao nacija ili negirani ili pak političkim i kvaziznanstvenim manipulacijama etiketirani stereotipima i predrasudama.

Genocid počinje nad Bošnjacima Srebrenice³⁴ kao etničkom grupom istovremeno je zločin i protiv religijske grupe, ako se zna da je islam, ne samo

²⁹ Ivo Andrić, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine*, Kocka, Banja Luka 1995.

³⁰ *Sveske*, Zadužbina Ive Andrića, str. 189.

³¹ Ivo Andrić, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine*, str. 118.

³² Dragoslav Stranjaković, *Jugoslovenski nacionalizmi i državni program kraljevine Srbije iz 1844. godine*, „*Načertanije*“ Ilije Garašanina (u: F. Saltaga, *Bosna i Bošnjaci u srpskoj nacionalnoj ideologiji*, SALFU, Sarajevo, 1997 god., str. 295-324).

³³ Stevan Moljević, banjalučki advokat, formulisao je i izgradio projekat velike Srbije kao nacionalni program 30. juna 1941. godine u dokumentu „*Homogena Srbija*“. (Zbornik NOR-a, tom XIV, knjiga 1, *Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihajlovića*, 1941-1942, Beograd, 1981., broj 1.)

³⁴ Prema općeprihvaćenim i sudski dokazanim, kao društvenim i pravnim činjenicama, u zločinu genocida nad Bošnjacima Zaštićene zone UN Srebrenica jula mjeseca 1995. godine ubijeno je 8372 ljudi. Od tog broja mladih od 18 godine je 686. Starijih preko 60 godine je 787. Ubijenih žena je 59. Do sada je u mezarju Memorijalnog centra u Potočarima kod Srebrenice ukopano 6377 žrtava genocida. Pojedine porodice su žrtve genocida ukopavali i u porodičnim grobljima izvan Memorijalnog centra Srebrenica-Potočari. Takvih ukopa je do danas bilo 230. S obzirom

jedan od faktora koji su bitno uticali na bošnjačku nacionalnu identifikaciju, već predstavlja, i danas, bošnjačku živuću religiju. Ovaj stav se potpuno „uklapa“ u tradicionalnu definiciju genocida koja ga definira kao akt počinjen „sa namjerom da se uništi, u cjelosti i djelimično, bilo koja nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina...“. Bosnacid promatran iz pozicije moderne društvene znanosti o genocidu, neizostavno postavlja dva bitna pitanja, a to su: definiranje bosanskohercegovačkog društva kao zasebne društvene grupe, nad kojom je izvršen zločin genocida, i trajanje Bosnacida nakon agresorskog rata, odnosno, njegovo nastavljanje u miru.

Prvo pitanje je mnogo jasnije (vidljivije) od drugog. Bosanskohercegovačko društvo je, kako smo već istakli, uistinu, zasebna, globalna društvena grupa, sa prepoznatljivim, multilateralnim sadržajnostima. Zločin genocida protiv bilo koje etničke, političke, religijske ili neke druge substrukturne grupe bosanskohercegovačkog društva istovremeno predstavlja i zločin genocida protiv tog društva kao cjeline. Genocidnim ubijanjem Bošnjaka, vrši se ubijanje Bosne u Bosni, ubijanje njezine esencijalne multilateralne sadržajnosti (nacionalne, kulturne, religijske, tradicijske). U multilateralnom društvu kakvo je bosansko, nije moguće ubiti samo jedan njegov dio, a da to istovremeno ne znači i ubijanje tog društva kao kolektivnog identiteta. „Jedinstvo različja“ (tradicija, religija, etniciteta, nacionaliteta, kultura i multikultura) daju bosanskom društvu karakter zasebnog društvenog identiteta, odnosno, zasebne društvene grupe. Ako se izvrši genocid nad jednim dijelom „jedinstva različja“, onda to, istovremeno predstavlja genocid nad cjelinom kao takvom. Ubiti Bosnu u Bosni, upravo je i bio glavni cilj projekatanata genocida, kao sredstva u ostvarivanju postavljenog političkog cilja. Kako taj cilj, u potpunosti, nije ostvaren u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu, zbog „čuda bosanskog otpora“, odnosno, zbog prirodene snage bosanskog društva da opstane kao takvo, projektanti Bosnacida, tj. ubijanja Bosne u Bosni i Hercegovini, i danas, kroz raznovrsne političke, ekonomske, kulturne, obrazovne aktivnosti nastoje bosansku sadržajnost pretvoriti u nebosansku.

Društveni kontekst u kojem, danas, egzistira bosanskohercegovačko društvo i država, jesu izmijenjeni, ali ne u tolikoj mjeri da Bosnacid kao genocid bude dokinut. Zato što su akteri (subjekti), pojedinačni i kolektivni, genocida u Srebrenici još uvijek aktivni i nisu odustali od svojih velikodržavnih projekata.

da je presudom Međunarodnog suda pravde za bivšu Jugoslaviju u Hagu genocidom proglašen samo zločin nad Bošnjacima jula mjeseca 1995. godine. Iz tih razloga u mezarju Memorijalnog centra ne kopaju se žrtve genocida ubijene u periodu od 1992 do jula 1995. Ukupan broj ubijenih od 1992 do 1995. godine je 12089 žrtava. Najmlađa ukopana žrtva je tek rođena beba Fatima Muhić a najstarija je 94godišnja Šaha Izmirlić rođena 1901. godine.

Svoje ciljeve oni danas žele postići navodnim zalaganjem za očuvanjem („cementiranjem“) dejtonskog uređenja Bosne i Hercegovine, koje se iz dana u dan, pokazuje sve više nefunkcionalnim, neracionalnim i nadasve, bosanskohercegovačkom društvu neprimjerenim. Upravo je, dejtonsko ustrojstvo države Bosne i Hercegovine, danas, osnovna zapreka bržoj i kvalitetnijoj reintegraciji bosanskohercegovačkog društva, i njegovom efikasnijem uključivanju u evropske i svjetske standarde društveno-političkog organiziranja društava, država i života ljudi (građana) uopće.

Etničko-regionalna homogenizacija bosanskohercegovačkog državnog prostora je proces koji i danas traje, i nažalost, u pojedinim područjima se potpuno dovršava, uprkos skromnim rezultatima povratka prognanih i izbjeglih. Ovaj proces posebno pogađa Bošnjake jer ih getoizira u dvije veće enklave: unsko-sansku i bosansko-neretljansku. Onemogućavanjem povratka Bošnjaka u prijeratna mjesta življenja nastavlja se dalje razaranje i razgradnja njihove životne i kulturne supstance. Neophodno je istaći da je bez Bosne i Hercegovine nemoguća egzistencija Bošnjaka kao političkog naroda, kao što je i bez Bošnjaka upitna egzistencija države Bosne i Hercegovine, pa čak i samog imena Bosna.

Ekonomsko siromaštvo i visoka stopa nezaposlenosti većine bosanskohercegovačkog stanovništva, ne produciraju samo ekonomsku bijedu i ekonomsku ovisnost o drugom, već pogoduju i produciranju raznovrsnih destruktivnih ideologija, a prije svega reafirmaciju destruktivnih ideologija prošlosti.

Političko i znanstveno–intelektualno kriptoziranje istine o agresiji na Bosnu i Hercegovinu, genocidu nad Bošnjacima i Bosnacidu, izvršenom u ratu protiv Bosne i Hercegovine, također, predstavlja perfidno trajanje Bosnacida. Ovdje posebno treba naglasiti suzdržan odnos dijela bošnjačke inteligencije prema problemima vlastitog naroda. Prespor rad Haškog suda za ratne zločine i suda Bosne i Hercegovine, ne doprinose bržem otklanjanju Bosnacidnih procesa.

„Humanitarno“-plansko, odnosno „pokriveno“ iseljavanje radnosposobnog stanovništva iz Bosne i Hercegovine u zemlje Zapadne Evrope, SAD i Australiju, značajan je proces destrukcije demografske strukture bosanskog društva, što takođe predstavlja akt Bosnacida. Ovaj proces se odvija uz blagonaklonost subjekata Međunarodne zajednice, te njihovo učešće u tom procesu. Diskriminirajuće razdrobljeno i neusklađeno zakonodavstvo sa općevažecim standardima i normama diskriminira građane Bosne i Hercegovine u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava. Segregacija u obrazovnom sistemu, dvojno državljanstvo i mnogi drugi primjeri, potvrda su da Bosnacid i

dalje traje. Bošnjačko samoomalovažavanje, koje je opisujući karakterlogiju Bošnjaka rahmetli Alija Isaković, između ostalog, okarakterizirao i kao ljude „nadasve opsjednute omalovažavanjem svega vlastitog, vlastitog imena, vjere, običaja, prošlosti“, valja zaustaviti, afirmirajući historijski potvrđene kulturne i humane vrijednosti ovog bosanskog naroda.

ZAKLJUČAK

Posmatran iz sociološke perspektive genocid nad Bošnjacima „Zaštićene zone UN Srebrenica“ počinjen jula mjeseca 1995. godine, predstavlja ne samo ubijanje jedne etničke grupe već i zločin nad cjelinom društva u kojoj ta etnička grupa živi i čini njegov sastavni dio. Genocid u Srebrenici, iako se može posmatrati kao pojedinačna pojava, u svojoj esencijalnoj i fenomenološkoj suštini on to nije, nego naprotiv, istovremeno, jeste i zločin Bosnacida kao konkretnog oblika zločina sociocida. Kreatori velikodržavnih projekata (političke, vojne i kulturne elite, političke stranke, država), da bi realizirali vlastiti projekat, projektirali su zločin sociocida, kao Bosnacida. Ubiti bosanskohercegovačko društvo, milenijski sedimentirano „jedinstvo različja“, bio je jedini način za realizaciju velikodržavnih projekata. Da bi zacrtani projekat realizirali, njegovi akteri pristupaju dehumanizaciji bosanskohercegovačkog društva i destrukciji njegove države. Genocid u Srebrenici nije bio cilj sam po sebi, već naprotiv, sredstvo ostvarenja postavljenog cilja Bosancida. Dakle, agresija na državu Bosnu i Hercegovinu i u sklopu nje počinjeni genocid u Srebrenici „skriveni“ su cilj realizacije formule jedna nacija jedna država u bosanskohercegovačkom društvu koja je njemu neprimjerena, i neizvodljiva bez realizacije Bosnacida kao genocidnog zločina. Genocidnim ubijanjem Bošnjaka u Srebrenici, vrši se ubijanje Bosne u Bosni, ubijanje njezinog društva, čija je esencija multilateralna sadržajnosti (nacionalna, kulturna, religijska, tradicijska). U multilateralnom društvu kakvo je bosansko, nije moguće ubiti samo jedan njegov dio, a da to istovremeno ne znači i ubijanje tog društva kao kolektivnog identiteta što predstavlja zločin sociocida.

LITERATURA:

1. Altermatt, Urs, *Etnonacionalizam u Evropi, Sjetionik-Sarajevo*, „Jež“ Printing and Publishing House, Sarajevo, 1997.

2. Anderson, Benedikt, *Nacija: Zamišljena zajednica*, Plata, Beograd, 1998.
3. Antić, Ljubomir, *Velikosrpski nacionalni programi, Ishodišta i posljedice*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2007.
4. Avdić, Hakija, *Položaj Muslimana u Sandžaku*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo, 1991.
5. Bisić, Mustafa, *Ratni zločin i genocid, zbirka pravnih dokumenata sa sudskom praksom*, ZAP, Sarajevo, 1997.
6. Bodrijar, Žan, *Prozirnost zla - Ogled o krajnosnim fenomenima*, Svetovi, Novi Sad, 1994.
7. Bojić, Mehmedalija, *Uzroci genocida u Bosni*, el-Kalem, Sarajevo, 2001.
8. Charny, W., Israel, *Encyclopedia of genocide volume I, volume II*, Institute on the Holocaust and Genocide, Jerusalem, 1999.
9. Cigar, Norman, *Genocid u Bosni, politika „etničkog čišćenja“*, VKBI, Sarajevo, 1998.
10. Čekić, Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2004.
11. Čekić, Smail, *Historija genocida nad Bošnjacima*, Muzej genocida, Sarajevo, 19997.
12. Dedier, Vladimir, Miletić, Antun, *Genocid nad muslimanima 1941-1945*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
13. Doubth, Keith. *Sociologija nakon Bosne*, Buybook, Sarajevo, 2003,
14. Dozić, Adib, *Izvanbosanski programi zla u bosanskohercegovačkom društvu*, Znakovi vremena, br. 22/23. 2004.
15. Dozić, Adib, *Elementi za novu subznanstvenu teoriju (sociologiju) genocida*, Godišnjak Filozofskog fakulteta Tuzla, br. 6/2005.
16. Dozić, Adib, *Ogledi o bosanskohercegovačkom društvu, Prilog sociologiji bosanskohercegovačkog društva*, BKC, Sarajevo, OFF-SET, Tuzla, 2012.
17. Dozić, Adib, *Neki oblici neofašizma i Bošnjaci danas*, Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa "Bošnjačko iskustvo antifašizma", Zagreb 30. novembar i 01. decembar 2012. godine, Bošnjačka pismohrana, Časopis za povijest i kulturu Bošnjaka u Hrvatskoj, br. 36-37, str.301-324, Zagreb, 2013.
18. Dozić, Adib, Alibegović Abdel, *Srpska pravoslavna crkva i genocida nad Bošnjacima, -Skica za jednu srpsko-peavoslavnu teologiju genocida-*, Bošnjačka pismohrana, Zagreb, 2015., str 173-197.
19. Dozić, Adib, *Genocid kao znanstveni i društveni fenomen*, DHS-Društvene i humanističke studije, Časopis Filozofskog fakulteta u Tuzli, God. I, br.1, Tuzla, 2016, str.121-147.

20. Filipović, Muhamed, *Korijeni agresije, u: Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Sarajevo 1997.
21. Grupa Autora, *Crna knjiga komunizma*, Bosančica-print, Sarajevo, 1990.
22. Grupa Autora, *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Sarajevo, 1997.
23. Gurda Vedad, *Procesuiranje genocida u Bosni i Hercegovini pred međunarodnim, domaćim i inostranim sudovima*, Edicija Monumenta Srebrenica: Istraživanja, dokumenti, svjedočanstva, Knjiga IV, *Srebrenica kroz minula stoljeća*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-histrijskog i proirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla-Srebrenica, 2015.
24. Halilbegović Nihad, *Bošnjaci u jasenovačkom logoru*, VKBI, Sarajevo, 2006.
25. Heywood, Andrew, *Političke ideologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005.
26. Honig, J. W.-Boht, N., *Srebrenica Hronika ratnog zločina*, Ljiljan, Sarajevo, 1997.
27. Imamović Mustafa, *Pregled istorije genocida nad Bošnjacima od kraja XVII, stoljeća do 1945. godine*, Pravni spektar, Sarajevo, 1999.
28. Imamović, M., Hrelja, K., Purivatra, A., *Ekonomski genocid*, MAG, Sarajevo, 1992.
29. Korošić, Marijan, *Jugoslovenska kriza*, Naprijed, Zagreb, 1998.
30. Kulić, Slavko, *Strategija nasilja kao strategija razvoja*, Naprijed, Zagreb, 1996.
31. Letica Bartol, Letica Slaven, *Postmoderna i genocid u Bosni*, Naklada Jesinski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1997.
32. Mirhović, A., Salihović, Z., Kržalić, A., *Žrtve srebreničke apokalipse*, Tuzla, 2002.
33. Muminović, Rasim, *Zarobljeni um*, Harfo-graf, Tuzla, 2004.
34. Muratović, Rasim, *Zlo i ljudsko dostojanstvo u djelu Arnea Johana Vetlesena*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2014.
35. Perica, Vjekoslav, *Balkanski idoli I i II, Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*, Čigoja štampa, Biblioteka XX vek, Beograd, 2006.
36. *PRESUDA Međunarodnog suda pravde: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, 26. februar 2007. godine, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
37. Sells A., Michael, *Iznevjereni most*, ITD 7, Sarajevo, 2002.
38. Softić, Sakib, *Pravna priroda rata u Bosni i Hercegovini*, VKBI, Sarajevo, 2000.
39. Soll. Drothe, *Kristo-fašizam*, Značenja, br. 16, Doboj, 1988.
40. Svendsen, Lars Fr. H., *Filozofija zla*, Geopoetika, Beograd, 2006.
41. Veselica, Marko, *Temeljni izvori i akteri genocida na prostoru Hrvatske*,

Bosne i Hercegovine i ex-Jugoslavije, u *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1997.

42. Zgodić, Esad, *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, VKBI, Sarajevo, 1999.
43. Zülch, Tilman, „Etničko čišćenje“ genocid za „Veliku Srbiju“, VKBI, Sarajevo, 1996.
44. Žiga, Jusuf, *Bosanska krvava zbilja*, VKBI, Sarajevo 1997.
45. Žunec, Ozren, *Rat i društvo, Ogledi iz sociologije vojske i rata*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1998.

KILLING OF BOSNIA (BOSNIACIDE) AND THE CRIME OF GENOCIDE IN SREBRENICA

- Sketch for understanding the crime of sociocide -

„Genocide overcomes the evil of destruction people“ (K. Doubt)

Abstract: *In addition, the indisputable fact that in July 1995 a crime of genocide against the ethnic group of Bosniaks was committed in Srebrenica by the army and police of the Republic of Srpska, at the same time, this crime was also a concrete form of sociocide, a crime against the Bosnian society, Bosniacide. Scientific public is not sufficiently known with the undisputed, historical fact that from the very beginning of the formation of national movements and national states in the Balkans, continuously the same political subjects committed a crime against Bosnian society, its multilateral essence was killed and demolished. Bosnian neighbors, large-state, nationalist, projects based on the ideological matrix of nation-states constituted the basic driving force of political elites, political parties, governments, armies and states to execute, from time to time, the crime of genocide against Bosniaks, which is at the same time a crime against the Bosnian society and the state. It is a special type of criminal murder, unacceptable to human beings, the killing of a global social group as such, the killing of its essential, multilateral content, which goes beyond the crime of genocide as a crime that destroys people. This type of crime is sociocide, in our case we call it Bosniacide. Genocide in Srebrenica, although it can be viewed as a single phenomenon of genocide, in its essentially-phenomenological essence it is not, but on the contrary, the crime of Bosniacide, as a concrete form of sociocide.*

Keywords: *sociocide, Bosniacide, genocide, Bosnian society.*